

Zeeuwen in het Caribische Gebied, Saba & Sint Eustatius

GEERT STROO

De zeventiende eeuw was de Gouden Eeuw voor de Republiek der Verenigde Nederlanden. De Nederlanders voeren over de wereldzeeën om nieuwe koloniën te stichten en hun handels-imperium uit te breiden. In de West hadden de Kamers van de West-Indische Compagnie (WIC), met name Amsterdam en Zeeland, in de zeventiende eeuw grotendeels een eigen invloedssfeer en kan er in feite over Zeeuwse koloniën gesproken worden. In *Den Spiegel* verschenen eerder artikelen over Berbice en Tobago. Deze keer zijn Saba en Sint Eustatius aan de beurt

Een eiland als patroonschap

Nadat de WIC in 1621 was opgericht, kreeg het al snel financiële problemen na onder meer de mislukte veroveringspoging van Brazilië (1623-1625). Daardoor kon de WIC onmogelijk raad geven en daad bieden aan de grote hoeveelheid kolonisatieverzoeken die bij de kamers werden ingediend. Hierop werd besloten om via de zogenaamde 'vryheden en exemptien' koopmannen, voornamelijk notabelen, eigen koloniën te laten stichten onder de paraplu van de WIC. Dit soort privé-koloniën werden patroonschappen genoemd en de eigenaar een patroon. Het systeem had iets weg van het systeem van oude heerlijkheden in Holland en Zeeland. De Zeeuwse invloedssfeer lag vooral in het Caribische Zeegebied (de Kraalzee) en de Wilde Kust (Vaste Kust of Guyana's) in de West. Dit waren voornamelijk Berbice en Essequibo op de Wilde Kust en Tobago, Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten in de Caribische Zee. De eerste Zeeuwse patroonschappen werden in 1628 gesticht, de laatste eindigden in 1714. De meeste gebieden bleven ook nadat zij geen Zeeuws patroonschap

Kaart van de Nederlandse Antillen; inzetkaartje met o.a. Saba en St. Eustatius, 1862; kaart Gerard Voorduin. (Rijksmuseum Amsterdam).

meer waren een Nederlandse kolonie. De meeste Zeeuwse patroonschappen worden in Vlissingen met een straatnaam herinnerd.

De bovenwindse eilanden

Sint Eustatius, Nieuw-Zeeland en de Gouden Rots. In de loop der eeuwen heeft Sint Eustatius meerdere (bij)namen gehad. Voor het gemak hanteer ik hierna de term die de Statianen zelf liefkozend hanteren: Statia. Het eiland kent een rijke geschiedenis en is al sinds eeuwen in Nederlandse handen. Sinds 2010 is het eiland, als Caribisch openbaar lichaam, een bijzon-

der Nederlandse gemeente. Ook Saba, *the unspoiled queen*, is sinds dat jaar een bijzondere gemeente. Het eiland is onder andere bekend doordat het de kortste landingsbaan van een commercieel vliegveld ter wereld heeft en met Mount Scenery over het hoogste punt van Nederland beschikt. Saba is waarschijnlijk voor de visvangst en zoutwinning vanaf 1640 gekoloniseerd vanuit Statia. Vanaf dat moment viel Saba onder diens bestuur en vormde één patroonschap. Sint Maarten, dat een opzichzelfstaand patroonschap was en in een ander artikel apart behandeld wordt, kende in de zeventiende eeuw een eigen geschiedenis. Pas nadat de patroonschappen eindigden en de drie bovenwindse eilanden in de schoot van de WIC terugvielen, werden de SSS-eilanden met elkaar verbonden. Vandaag de dag zijn Saba en Statia voor veel zaken afhankelijk van Sint Maarten.

De vroegste geschiedenis

Er zijn waarschijnlijk nog minder primaire bronnen bekend over de Zeeuwse periode van de twee eilanden, dan bijvoorbeeld over Berbice en Tobago. De meeste bronnen beginnen echter pas na de periode als Zeeuws patroonschap en vooral over Saba is erg weinig informatie voorhanden. Dit zorgt ervoor dat de puzzel van deze periode

niet compleet is. Toch levert enig sprokkelwerk interessante puzzelstukjes op.

De eerste vestiging van Europeanen op Statia lijkt te stammen uit 1629. Dat jaar bouwden de Fransen een schans op het eiland, maar verlieten het vrij snel daarna weer. Op 25 april 1636 nam commandeur Pieter van Corselles het eiland in voor de Zeeuwse patroon Jan Snouck en zijn partners. Onder die partners vielen de Vlissingse notaris en advocaat Gideon Morris en de Vlissingse schepen Claes Cornelisz Brouckaert. De patroon van Berbice, Abraham van Pere, was een andere partner en hij werd al snel in één adem met Snouck als patroon van het eiland genoemd. Ook van de Lampsins wordt wel eens gezegd dat ze bij de kolonisatie van het eiland betrokken waren, maar concrete bewijzen ben ik niet tegengekomen. Wel speelden zij enkele decennia later op Sint Maarten en Tobago een belangrijke rol. Interessant is het wel dat commandeur Pieter van Corselles dezelfde persoon is die in 1628 een commissie kreeg om Tobago in te nemen voor patroon Jan de Moor, de voorganger van de Lampsins op dat eiland.

Het doel van kolonisatie van het eiland werd duidelijk verwoord: om 'goede toeback te planten en goede winninge te doen'. Dit geschiedde voornamelijk met

Gezicht op Saba, 1860;
litho Jacob Eduard
van Heemskerck van
Beest. (Rijksmuseum
Amsterdam).

Gezicht op het Fort Oranje in Oranjestad op Sint Eustatius. Links in de verte de vulkaan The Quill, 1860; litho Jacob Eduard van Heemskerck van Beest. (Rijksmuseum Amsterdam).

Zeeuwse, Vlaamse en Waalse kolonisten. Corselles bouwde Fort Oranje aan de Oranjebaai om de kolonisten te beschermen en 'te doen staven tegen alle Engelsen, Franschen of anderen die in zijn possessie zouden willen troubleeren'. Tegen 1640 kende het fort 16 ijzeren stukken geschut. De naam Nieuw-Zeeland werd gegeven aan de nieuwe kolonie, maar deze naam verdween al snel uit de boeken. Niet alle kolonisten waren te spreken over hun bestemming. Jan Robijn trok door naar Sint Christoffel (St. Kitts), omdat hij op Statia te weinig kon vissen of schildpadden vangen. Toch was het begin veelbelovend. In juli 1638 kwam de eerste Statiaanse tabak aan op de markt van Vlissingen, gevolgd door een dubbel aanbod het daaropvolgende jaar. Voor het bestuur in de kolonie werd een raad gevormd, waarvan de hoogste vier leden ook verantwoordelijk waren voor de rechtspraak. Jan Haet was de secretaris en Hans Husen diende als commies voor de Kamer Zeeland. In 1639 zou het eiland aan nieuwe patronen vervallen na de dood van Van Pere senior: Abraham van Pere junior en zijn schoonbroer Pieter van Rhee. Snouk had in 1635 al een com-

missie gehad een kolonie op Sint Kruis (St. Croix) te stichten. Hij trok zich rond deze tijd terug uit het patroonschap op Statia om zich meer op Sint Kruis te richten. Ook Van Pere zou zich in praktijk steeds meer op zijn andere patroonschap Berbice richten, waardoor Van Rhee steeds meer als de patroon van Statia naar voren trad. Na de dood van Abraham van Pere junior kwam zijn deel van het patroonschap in handen van zoon Isaac van Pere. Na de dood van Pieter van Rhee verviel zijn deel aan Johanna Schorer, weduwe van Pieters zoon Johan Abraham van Rhee. Commandeurs werden als leiders van de kolonie meestal voor drie jaar aangesteld. Dikwijls waren het schippers die al enige kennis van de regio hadden, maar niet altijd. Pierre Gardijn, Abraham Adriaensen en Pieter van de Woestijne zijn enkele commandeurs die bekend zijn uit de periode tot 1665. De laatste was daarvoor equipagemeester voor de Kamer Zeeland te Vlissingen geweest. Van de Woestijne klaagde in zijn functie als commandeur de kapitein Pieter van Vijanen en schipper Cornelis de Waterman uit Vlissingen aan omdat zij indianen van de eilanden, voornamelijk van

Dominica, roofden om elders als slaaf te verkopen. Tegen 1658 telde Statia volgens De Rochefort 1600 inwoners, waarvan de helft slaven. Waarschijnlijk was dit aantal overdreven. Elders werd de Europese bevolking op zo'n 300 gesteld, maar wel met 900 slaven. Ondanks de groei van de kolonie was er geen echte stad op het eiland. Pas in de negentiende eeuw zou het fort met zijn nederzetting alsmede de nederzetting onder de heuvel samensmelten tot Oranjestad. Rond 1650/1660 vond de omslag van tabaksplantages naar suikerplantages plaats, zoals dit ook op andere eilanden gebeurde. Saba had een lastige start. Een aardverschuiving verwoestte in 1651 de eerste nederzetting. In 1659 woonde er 57 Nederlanders, en 54 Engelsen, Schotten en Ieren op het eiland. Ook hier waren vooral katoen, tabak, indigo en later suiker belangrijk. In 1656 vluchtten 14 slaven van Saba naar Puerto Rico.

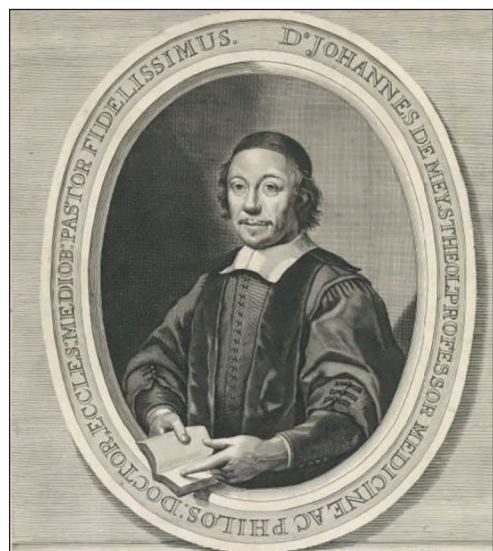
Verovering en herovering

In 1665 werden de eilanden door de Engelsen veroverd en werden 900 slaven meegenomen door de veroveraars. Ook 250 Nederlanders van Statia en 70 van Saba werden meegenomen. Een jaar later wilde Gerard Bogaert vanaf Curaçao Statia veroveren. De Fransen waren de Nederlanders hierbij te hulp geschoten, maar behielden het eiland uiteindelijk op een verraderlijke manier. Bogaert schreef dat hij hoopte dat het eiland snel terug onder Nederland kwam 'tot voortplantinge van Godes Kercke', want nu was het 'onder het pauselijk juk zwaarlijk zucht, de liberteyt niet hebbende een psalm te zingen'. Na veel onderhandelen gaven de Fransen in 1667 het eiland terug aan de Zeeuwen. In 1671 werd Lucas Jacobson aangesteld als commandeur van Statia én van Saba. Dit was een van de eerste keren dat het laatste eiland nadrukkelijk genoemd werd voor de Zeeuwse periode. Het jaar daarop werd het eiland door de Engelsen veroverd, om nog geen jaar later heroverd te worden door Evertsen en Binckes die op diezelfde tocht Nieuw-Amsterdam heroverden. Nadat de

twee zeehelden het eiland verlieten, namen de Engelsen het eiland direct weer in. Na gesteggel over de teruggave van het eiland na de Vrede van Westminster (1674), was het aan Jan Erasmus Reining te danken dat het eiland in 1676 weer Nederlands was. Het jaar daarop zou Reining een belangrijke rol op Tobago spelen.

Het einde van een patroonschap

De WIC wilde na de Engelse veroveringen de eilanden zelf weer besturen en probeerde de rechten van de patronen af te kopen voor Statia. Saba hoefden ze niet te kopen meenden zij, want daarvoor was nooit een officieel octrooi verleend. Gebaseerd op de benoeming van commandeur Jacobsen voor Statia én Saba, kregen de patronen uiteindelijk toch gelijk dat Saba ook onder het patroonschap viel. Na decennia van privé-koloniën kwamen meerdere patroonschappen in deze periode aan hun einde. Voor Saba en Statia speelden, naast de toenemende externe dreiging, ook een conflict tussen de twee patronen en het streven naar een handelsmonopolie van Van Pere mee tot de beslissing van de WIC. Dominee Demetrius (Cornelis de Meester) verkocht als tweede man van Johanna Schorer in 1679 hun rechten aan de WIC. Deze ver-

Predikant Johannes de Mey, 1660; kopergravure en ets. (Rijksmuseum Amsterdam).

koop werd in 1681 bekrachtigd. Na 1681 werd Jacob Munnickhoven als commissaris benoemd voor de Compagnies helft van het patroonschap, Louis Houtkoper was opperhoofd voor Van Peres helft. Het opgegezag over het eiland zou in toerbeurten verdeeld worden. In 1683 verkocht ook Isaac Van Pere, heer van West-Souburg en burgemeester van Vlissingen, zijn rechten aan de WIC. Hierna kwam het Zeeuwse patroonschap op de eilanden officieel ten einde. Saba wilde na de overname van het patroonschap door de WIC los komen van Statia. Een rebellie in 1689, waarbij vicecommandeur Van Beverhout tot commandeur werd gekozen, was echter van korte duur.

Geloof in de Nieuwe Wereld

De Waalse kerk benoemde de predikanten in het patroonschap en was nauw verbonden met de koloniën in de West. Ook de patronen zelf waren dikwijls lid van de Waalse kerk. De archieven van de Waalse kerk zijn een van de zeldzame bronnen over de patroonschappen. Soms zijn benoemingen en correspondentie bewaard gebleven.

Een opvallende discussie rond de rechten van een patroon, had te maken met de benoeming van de predikanten. Als lid van de Waalse kerk had Van Rhee zowel voor Berbice als Statia een predikant op het oog. Beiden wilde hij zelf aanstellen met

hulp van de Waalse kerk. De Walcherse classis voelde zich gepasseerd, maar zou uiteindelijk toch haar verzet tegen de aanstellingen staken.

Tussen 1641-1642 was Daniel Gravius (De Graaf) predikant op het eiland. Hij zou nog in Batavia, Formosa (Taiwan) en Veere dienen. Na Gravius kwam de Middelburger Johannes de Mey, die tot eind 1645 ook in het Frans en Duits predikte. Voor Statia was hij in Brazilië. Zijn opvolger was Franciscus van Wijngaerden die tot 1650 diende. Daarna diende, tot zijn dood in 1663, Gelaude (Claude) van Beverhout op Statia en Sint Maarten. Ook Charles de Rochefort, uitvoerig genoemd in het artikel over Tobago, zou in de vroegste dagen op het eiland predikant geweest zijn. In 1663 werd Abraham Polzius benoemd en een jaar later Servaes Clavius. Vanaf 1674 zou Johannes Osdorpius, voormalig vlootpredikant en predikant van Zoutelande, de eerste predikant in jaren zijn die voor het patroonschap benoemd werd. Van de kerkelijke lidmaten van de Nederduits gereformeerde kerk in Vlissingen in de zeventiende eeuw hadden er ruim twintig een attest van Statia. Daarnaast waren er ook enkele joden vanuit Curacao vanaf de jaren 1650 naar het eiland gekomen. De eerste bekende naam was Abraham Israel Henriquez. Het Jodendom zou vooral in de achttiende eeuw groeien en nu nog staan de restanten van een synagoge op Statia.

Zeeuwse erfenis

Het is even zoeken op de twee eilanden om een Zeeuws verleden te ontdekken. Sterker nog, de eilanden zijn Engelssprekend en als je niet beter wist zou je na een vluchtige eerste indruk denken dat de eilanden niet eens deel van ons koninkrijk uitmaken. Naast de Nederlandse vlag lijkt er weinig Nederlands aan Saba en Statia. Toch zijn er wel degelijk nog restanten van een Zeeuws verleden te traceren. The Bottom, de Engelse naam van de hoofdstad van Saba, zou zijn afgeleid van het Zeeuwse woord botte voor een kom. In de loop der eeuwen

The Bottom, hoofdstad van Saba, 2019.
(Foto Geert Stroo).

is de naam verengelt. Saba gaat er prat op in dat de vroegste geschiedenis vooral Engels zou zijn. Een voorbeeld is de discussie op het eiland omtrent de geografische benaming 'Parijs'. Volgens sommigen is dit juist een Nederlandse verbastering van het Engelse woord *parish* (parochie). Stemmen gaan op om de naam dan ook 'terug' te veranderen. Het toeval wil dat een verre voorvader van een vriend van mij reeds planter op Saba was. Deze Vlissinger Jan Willemsz de Zeeuw noemde in zijn huwelijks voorwaarden in 1669 drie plantages, waaronder de plantage met de naam Parijs. De plantage is door alle oorlogen in de zeventiende eeuw al lang verdwenen, maar de naam is blijven voortbestaan. Een andere herinnering aan de Zeeuwse periode op Saba is Fort Road, dat herinnert aan de plaats waar de Zeeuwen hun eerste fort stichtten. Op Statia kijkt Fort Oranje nog steeds uit over de haven van Oranjestad. In het midden van de binnenplaats staat een obelisk die aan het begin van de twintigste eeuw is opgericht ter ere van het jubileum van het bezoek van Michiel de Ruyter aan Statia. Het fort speelt een belangrijke historische rol. In 1776 werden hier Amerikaanse koopvaardischepen met de *First Salute* begroet, waardoor Nederland onbedoeld het eerste land ter wereld werd dat de jonge Verenigde Staten als onafhankelijk land erkenden. President Franklin Delano Roosevelt bood in 1939 een herdenkingsplaquette aan. Interessant detail: zowel F.D. Roosevelt als zijn verre neef en presidentieel voorganger Theodore Roosevelt stam-

De Van Rheeweg op St. Eustatius, 2019.
(Foto Geert Stroo).

Een ingemetselde WIC-steen, 2019.
(Foto Geert Stroo).

men af van de Nederlandse kolonist Claes Martensen van Rosenvelt. Hij was in 1650 in Nieuw-Nederland aangekomen en was zeer waarschijnlijk afkomstig van Tholen. Onder Fort Oranje staan aan de zeekant nog enkele ruïnes van oude pakhuizen. Een enkele is gerenoveerd, waaronder een pand waar nog een oude WIC-steen in de gevel prijkt. Op hetzelfde eiland is Zeelandia Beach een bekende schildpaddenbroedplek. Een Van Pere- en Van Rheeweg herinneren tot vandaag de dag aan de Zeeuwse patronen van het eiland.

Literatuur

- Cornelis Ch. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast 1580-1680* (Assen 1971).
- G.J. van Grol, *De grondpolitiek in het West-Indisch domein der generaliteit* (Amsterdam 1980).
- J. Hartog, *De bovenwindse eilanden: Sint Maarten, Saba, Sint Eustatius; eens gouden rots, nu zilveren dollars* (Aruba 1964).
- L.J. Joose, *Geloof in de nieuwe wereld; ontmoetingen met Afrikanen en Indianen (1600-1700)* (Kampen 2008),

GEERT STROO is archivaris van de gemeente Sluis en werkt daarnaast aan een PHD over Zeeuwse patroonschappen in de West. Heeft u vragen, opmerkingen of aanvullingen? Mail naar geertstroo@gmail.com.